

ROZHLADY

O. L. VAJNŠTEJN

NAJNOVŠIA BURŽOÁZNA LITERATÚRA O DEJINÁCH HISTORICKEJ VEDY

V historickej literatúre, ktorá vyšla za posledných 10—15 rokov v kapitalistických krajinách, badateľne sa zvýšil podiel prác o metodológii a dejinách historickej vedy. Na túto tému sa publikuje veľa nových prác a vydávajú sa nové vydania. Čo do počtu stoja na prvom mieste monografie, dizertácie a štúdie, venované najvýznamnejším historikom minulosti — Rankovi, Burckhardtovi, Macaulayovi, Voltairovi, Guicciardinimu atď., ako aj publikovanie materiálov, ktoré sa týkajú ich života a činnosti. V našom prehľade sa nezaobráame touto skupinou prác. Považujeme za vhodnejšie osvetliť si na všeobecných prácach hlavné smery tejto oblasti.

Buržoázni bádatelia, konštatujúc zvýšený záujem o metodológiu a historiografiu, obyčajne sa nezaujímajú o príčiny tohto javu. W. Allbright sa, pravda, pokúša dať akési vysvetlenie. Konštatuje nízku úroveň historických prác, vytvorených za posledné desaťročie „vedúcim smerom historického relativizmu“ a „slúžiacich cieľom politickej propagandy“ a je toho názoru, že záľuba v dejinách kultúry a vo „filozofii dejín“ je svojráznou reakciou na krízu čisto politickej historiografie.¹ Skutočne, kríza buržoáznej historickej vedy sa jasne prejavila v prácach o dejinách politických udalostí. V týchto prácach sa historické fakty veľmi otvorene prekrúcajú v prospech záujmov vládnúcich vykorisťovateľských tried. Veď aj práce o kultúrnych dejinách a ešte vo väčšom meradle práce, ktoré si nárokujú, že podávajú všeobecné schémy svetodejinného procesu (napr. tak veľmi vychýrená „syntéza“ Arnolda Toynbeeho), sú prejavom krízy; obzvlášť jasne sa v nich prejavuje nevedeckosť metodologických zásad, ktoré sú základom spracovania historického materiálu. Známy francúzsky historik Lucien Févre porovnával Toynbeeho so Spenglerom a nedávno podrobil zdrvivúcej kritike oboch týchto historikov, jedného — „kresťana“ a „proroka“ liberálnej anglickej buržoázie a druhého — „pohana“ a „proroka“

¹ Pozri predhovor W. F. Allbrighta ku knihe Engel—Janosi Fr., *The Growth of German Historicism*, Baltimore 1944.

fašistickej nemeckej buržoázii. L. Fébvre vlastne odsúdil všetky filozoficko-historické špekulácie podobného druhu.²

Príčinu zvýšeného záujmu o metodológiu dejín a historiografiu netreba teda hľadať v zlej reputácii tých ktorých kategórií historickej literatúry, ale vo všeobecnej kríze celého historického buržoázneho myslenia, ktoré musí vzhľadom na marxizmus upevňovať svoje pozície zvýšeným overovaním a obnovovaním svojich metodologických zásad, ktoré sa veľmi opotrebovali.

Je potrebné zdôrazniť, že o kríze buržoázneho historického myslenia prví začali hovoriť sami buržoázni teoretici dejín. Je známe, že roku 1931 Paul Valéry, akoby bilancujúc ničivú kritickú prácu dvadsiatych rokov, vyhlásil: „Dejiny sú najnebezpečnejší produkt, vypracovaný chémiou nášho intelektu: ospravedlňujú všetko, čo je potrebné a absolútne, ničomu neučia.“³ Takéto názory sú aj dodnes natoľko rozšírené na Západe, že L. Fébre považoval roku 1953 za potrebné znovu vystúpiť „proti malomyseľnosti a pesimizmu P. Valéryho“. L. Fébvre je naplnený optimistickou vierou v ďalší progresívny vývoj historickej vedy. Toto našlo odraz aj v celkovom zameraní jeho štúdií. Sú venované vedeckej tvorbe Henri Berra, Camilla Julliana, Henri Pirenna, Gastona Raupnela, Georgea Espina a iných, ako aj spomienkam na hrdinského syna Francúzska Marca Blocha. Uverejnené sú pod spoločným názvom *Combats pour l'histoire* (Boj o dejiny).

Na inom stanovisku stojí profesor Cambridgeskej univerzity Butterfield. Vo svojej knihe *The Whig Interpretation of History* (*Whigská interpretácia dejín*), ktorá vyšla roku 1931 a znovu bola vydaná bez zmien roku 1951, pokúša sa vyškrtnúť celý predchádzajúci vývin liberálno-buržoáznej historiografie. Prameň jej chýb vidí Butterfield v tom, že minulosť sa skúma v súvislosti so záujmami prítomnosti, že meradlom morálnych hodnôt ostávajú zastaralé pojmy vývinu, víťaznej revolúcie atď. V tejto súvislosti je zaujímavé konštatovať, ako formuluje roku 1950 hlavnú myšlienku Butterfieldovej knihy iný konzervatívny historik Ch. R. Williamson: „Veľká časť dejín je pomýlená sestra mytológie, propaganda. Nikto neurobil viac ako Butterfield, aby to dokázal. Vyvrátil názor na dejiny, ktorý platil viac ako dvestopäťdesiat rokov, a ukázal, že je nezmyselné myslieť si, že celý historický vývin smeruje predovšetkým k tomu miestu v čase a priestore, v ktorom je sám historik.“⁴ Do tábora pesimistov a likvidátorov dejín ako vedy patrí aj veľa iných dnešných teoretikov. Stačí, keď spomenieme Raymonda Arona Réniera a celý oddiel „existencialistov“ a „psychoanalytikov“.

² Pozri Fébvre L., *Combats pour l'histoire*, Paris 1953. „Deux philosophies opportunistes: de Spengler à Toynbee.“

³ Valéry P., *Regards sur le monde actuel*, 1931.

⁴ Butterfield H., *The Whig Interpretation of History*, New York 1951. Úryvok z Williamsonovho listu s hodnotením Butterfieldovej knihy pozri na jej vrchnom obale.

Avšak pre mnohých vedcov skúseností z fašistického režimu a druhej svetovej vojny s jej následkami neboli zbytočné. V buržoáznom historickom myslení možno dnes badať určité zvraty. Túto tézu možno najlepšie ilustrovať na príklade Benedetta Croceho. B. Croce, historik, filozof a literárny vedec zohral významnú úlohu v rozvoji talianskej kultúry, v jej očisťovaní od provincializmu a neprístupnosti.⁵ Vystupoval ako antiklerikál. Jeho zbrané spisy zahrnul Vatikán ešte roku 1934 do známeho *Index librorum prohibitorum*.⁶ Croce⁷ bol azda jednou z najvýznamnejších postáv buržoáznej inteligencie nielen v Taliansku, ale aj v ostatných krajinách. V tom čase ako autor subjektívno-idealistickej filozofickej sústavy, zaostrenej proti marxizmu, spolupracoval určitý čas aj s fašistami. Ale roku 1924 sa rozišiel s fašizmom a so svojimi bývalými spolubojovníkmi a žiakmi pristúpil k revízií niektorých svojich názorov v liberálnejšom duchu. V jeho prácach, ktoré vyšli v dvadsiatych až tridsiatych rokoch — *Dejiny Európy v 19. storočí*, *Dejiny ako myslenie a ako čin* obsahujú zamaskované útoky proti politike a ideológii talianskeho fašizmu.⁸ B. Croce sa usiluje zmieriť svoje náhľady s liberálno-pozitivistickým chápaním dejín a dopĺňa svoje predchádzajúce práce ostrou kritikou reakčných smerov v buržoáznej historiografii. Tak v margináliách (poznámky na okraji) k *Teórii a dejinám historiografie*⁹ odhaľuje vnútornú protirečivosť a márnosť Lamprechtovho „ekonomického psychologizmu“, voluntarizmu a špiritualizmu G. von Belowa a Burdacha. Vo svojej práci *Dejiny ako myslenie a ako čin* venuje osobitnú kapitolu pozbaveniu aureoly bôžikov buržoáznej vedy Rankeho a Burckhardta. Na konci svojej vtípnej a miestami skvelej analýzy prichádza k záveru, že prvý bol len „príjemným rozprávačom“ a druhý sa previnil antihistorizmom, ktorý zrodil jeho panický strach pred rastom demokracie.

Opozícia B. Croceho proti reakčným, najmä fašistickým prekrúteniam dejín je vyjadrená s najväčšou zápalitosťou v poslednom vydaní jeho *Dejín talianskej historiografie*.¹⁰ Druhý zväzok tejto práce obsahuje *Prílohu týkajúcu sa súčasného stavu talianskej historiografie*. Autor v nej rozoberá rozvoj historickej vedy v rokoch 1915—1945. V historickej literatúre rozoznáva práce „filologického“ a sociálnopolitického rázu. Za typického predstaviteľa prvého smeru považuje Ettore Paisa. Jeho poslednú prácu *Dejiny Ríma počas Púnskych vojen* (1927) ostro kritizuje pre jej čisto faktografický obsah bez akéhokoľvek pokusu vysvetliť udalosti. Od-

⁵ *Tridcat let žizni i borby Italjanskoj kommunističeskoj partii*, Moskva 1953, 78.

⁶ Pozri *Index librorum prohibitorum*, Città del Vaticano 1948, 115.

⁷ Benedetto Croce zomrel roku 1952.

⁸ *Tridcat let žizni i borby Italjanskoj kommunističeskoj partii*, 317.

⁹ Pozri Croce B., *Teoria e storia della storiografia*, Bari 1948; Croce, *La storia come pensiero e come azione*, Bari 1938 (anglický preklad vyšiel pod názvom *History as the story of Liberty*, London 1941). Pozri črtu Rich. Burksa o B. Crocem v knihe *Some Historians of Modern Europe*, 1942.

¹⁰ Croce B., *Storia della storiografia italiana nel secolo decimonono*. Terza edizione riveduta, zv. I—II, Bari 1947.

sudzuje, že Pais mieša dejiny s praktickou politikou, odsudzuje aj Paisove protinemecké útoky počas prvej svetovej vojny. Odsudzuje ho tiež, že obviňuje celú nemeckú historickú vedu z nadmierneho kriticizmu vo vzťahu k rímskej analytike, čo veľmi čudne znie v ústach tohto bývalého apoštola hyperkriticizmu. Croceho obzvlášť poburujú Paisove snahy idealizovať „rímsky imperializmus“, ktorý sa vraj „obetoval pre blaho sveta“. Bez obalov to nazýva falšovaním dejín. Croce robí narážky na fašistické direktívy, ktoré jestvovali v dvadsiatych až tridsiatych rokoch, a píše: „Metóda zneužívania dejín podľa zásady „kam vietor, tam plášť“ vyvoláva odpor.“ Croce ešte ostrejšie pranieruje Volpeho, ktorý prebehol od „krajnej ľavice hegelianstva ku krajnej pravici“, t. j. do tábora fašizmu a ktorý vyhlásil, že pre neho „je dôležitý národ a nie trieda“.

Netreba však zabúdať, že u Croceho badáme kritiku niektorých reakčných historikov spolu s útokmi na pokrokové smery talianskeho historického myslenia. Talianskych historikov, ktorí stoja na pozíciách viac alebo menej blízkych marxizmu, ako Salveminiho, Cageseho, Barbagalla priraduje k „ekonomicko-právnej škole“, ktorú veľmi rozhodne „znosil“ z pozícií krajného subjektívneho idealizmu. Croce je napr. nespokojný s tým, že v Cageseho monografii *Dejiny Roberta z Anjou a jeho doby* (1922) sa obraz lesku dvora a vysokej kultúry Neapolského kráľovstva podáva na pozadí spustošenej, neúrodnej zeme, ktorú obrábajú „otupení, hladní, zimnicou sa trasúci roľníci“. Horlí za „lepšie kritériá“, ktoré umožňujú vidieť v tejto epoche „čosi vyššie, ako sú muky biedy, zneužívanie zemepánmi, krádeže a priestupky obyvateľstva (?), bezmocnosť kráľa a jeho vlády“. Croce tvrdí, že „ekonomicko-právnická škola, ktorá stojí na pozíciách historického materializmu“, prestala jestvovať a v Taliansku ustupuje miesto „novému prúdu — mravno-politickej historiografii“, ktorá sa opiera o „vítaznú idealistickú filozofiu“. Avšak „za dôkaz sily nového smeru slúži mu len Omadeova učebnica a diela samého Croceho!

Croce ostal odporcom marxizmu do konca svojho života. V tridsiatych až štyridsiatych rokoch ho strašilo to, že „hlas komunistickej historiografie sa už začínal ozývať v Európe“. Croce obviňoval marxistov z toho, že sa usilujú „postaviť boj za rozdelenie majetku do centra historického procesu“, že vraj „hrešia proti úplnosti a dôstojnosti ducha“; všetko ostatné, ako náboženstvo, morálku, filozofiu a poéziu zaraďuje do oblasti „obrazotvornosti“. Croceho filozoficko-historické diela sú veľmi protirečivé, ako aj jeho pozície umierneného liberála, ktorý si nárokuje, že stojí „mimo strán“. V skutočnosti stojí mimo skutočnosti. Avšak jeho historiografické práce, ktoré ukazujú na nevyhnutnosť filozofického vysvetlenia vývinového procesu historickej vedy, majú určitú hodnotu.¹¹

¹¹ V auguste — novembri 1955 na stránkach pokrokového talianskeho časopisu *Contemporaneo* prebiehala plodná diskusia o Crocem a úlohách marxisticko-leninskéj filozofie v boji proti croceanizmu. Diskusie sa zúčastnili marxistickí vedci M. Alicato, L. Lombardo-Radice, N. Badaloni a G. Della Volpe. M. Alicato, zhrnúc výsledky diskusie, právom nesúhlasil s tými, ktorí sa pokúšali traktovať

Treba mať na pamäti, že mnohí bádatelia vidia v historiografii vetev alebo súčasť literárnych dejín. Štúdie a odseky o historiografii sú umiestňované v odborných literárnovedných a filologických časopisoch, v súhrnných prácach o dejinách antických, východných alebo európskych literatúr. Aj nemecký literárny vedec Friedrich Gundolf sa pokúsil teoreticky zdôvodniť takýto prístup k historiografii, pridávajúc neobyčajne veľký význam úlohe umelecko-výtvarných prostriedkov v historikovej tvorbe. Jeho celkový záver sa redukuje na to, že „historiografia je podstatnou časťou literatúry ako takej“.¹² Takýto záver aspoň historici neuznávajú.

Dejiny historickej vedy sa často zamieňajú bibliografiou. Príkladom môžu byť nielen staré známe práce Langloisa a Wolfa, ale aj novšia práca W. Eckermanna, *Nová historická veda. Úvod do jej štúdia*.¹³ Treba poznamenať, že v štyridsiatych rokoch nášho storočia vyšlo aj veľa iných prác, postavených tiež na princípe podriadenia tejto oblasti vedy užším úlohám historickej bibliografie.¹⁴

Dejiny historickej vedy sa často zamieňajú pomocnými vedami historickými. Hranice sú tu, najmä pre rané obdobie, niekedy naozaj nerozlišiteľné. Je celkom odôvodnené, keď sa dejiny pomocných vied historických zahrňajú do dejín historickej vedy, avšak nie je prípustné zamieňať historiografickú analýzu s prameňoznaleckou. Najmarkantnejší príklad zamieňania historiografie s pomocnými vedami historickými je veľká dvojzväzková práca medievalistu Jamesa W. Thompsona.¹⁵ Už sme poukázali na nesprávnosť orientácie tejto práce, podmienenej buržoáznou metodológiou a autorovou politickou reakčnosťou.¹⁶ Avšak odhliadnuc od tohto, kniha J. W. Thompsona je najúplnejšou príručkou historiografického, prameňoznaleckého a historicko-bibliografického rázu. Odborníci pre antiku tam nájdu užitočný prehľad vo vede existujúcich názorov na pôvod a ráz *Dejín Augustov* alebo na význam fragmentov Timaiových ako prameňa; historici, ktorí študujú križiacke výpravy, nájdu tu zoznam európskych prameňov o každej výprave, zhodnotenie dôležitejších všeobecných a špe-

Croceho ako „mŕtveho psa“. V skutočnosti Croce má ešte veľa prívržencov a obrancov medzi lepšou časťou talianskej buržoáznej inteligencie, ktorá si ho cení predovšetkým ako významného predstaviteľa národnej kultúry (pozri monografie, venované rozličným stránkam Croceho tvorby. Raggiunti R., *La conoscenza storica*, Analisi della logica crociana, Firenze 1955; Corsi M., *Le origini del pensiero di Benedetto Croce*, 1955; Faucci D., *Storicismo e metafisica nel pensiero crociano*, Firenze 1955).

¹² Gundolf F., *Anfänge deutscher Geschichtsschreibung*, Amsterdam 1938.

¹³ Pozri Langlois, *Manuel de la bibliographie historique* 2, Paris 1901—1904; Wolf G., *Einführung in das Studium der neueren Geschichte*, Berlin 1910; Eckermann W., *Neue Geschichtswissenschaft. Eine Einführung in ihr Studium*, Rudolstadt 1949. Pozri Vasiljeva O., *Novyj učebnik dľa studentov-istorikov v Nemskej Demokratickej Republike*, Voprosy istorii 1951, č. 10, 117—127.

¹⁴ Pozri Sauvaget J., *L'introduction à l'histoire de l'Orient Musulman. Eléments de bibliographie*, Paris 1942; Burzun, Holborn etc., *The Interpretation of History*, Princeton 1943 a i.

¹⁵ Thompson W., *A History of Historical Writing I—II*, New York 1942.

¹⁶ Pozri Vajňštejn O., Thompson Dž. V., *Istoriografija*, Voprosy istorii 1946, č. 11—12, 153—155.

riálnych prác, dejiny vedeckého spracovania tejto témy historiograficky a prameňoznalecky, materiál o sýrskych, arabských, arménskych, perzských a mongolských kronikách, ktoré sa dotýkajú obdobia križiackych výprav atď. Nemálo užitočných pomôcok tu nájde aj historik novoveku, napr. 18. stor. Popri nehorázných útokoch proti osvieteniskému racionalizmu, Francúzskej revolúcii atď. nájdem v knihe aj veľa hodnotných údajov o špeciálnych historiografických otázkach. Sú to všetko ojazstné dejiny historickej vedy? Je nesporné, že v Thompsonovej práci je veľa historiografických prvkov. Avšak chýba v nej obraz progresívneho vývoja historickej vedy, prejavujúceho sa v zákonitom napredovaní historického myslenia a zmenených predstavách spoločnosti o jej minulosti, v nazhromaždení a prehĺbení historických poznatkov, v stále sa zdokonaľujúcich spôsoboch štúdia a kritiky prameňov a v celkovom rozšírení historického obzoru. Thompson sa ani nepokúša ukázať striedanie historických škôl, ako to nachádzame u Futera a Croceho, hoci ich vysvetlenia sú často nesprávne.¹⁷

Veľký znalec talianskej renesancie a nemeckého humanizmu Karl Brandi (Západné Nemecko) vydal malú učebnicu *Dejiny historickej vedy*.¹⁸ Poďľa ironickej poznámky francúzskeho kritika pokúšal sa na 140 stránkach vyložiť celý vývin historiografie „od Herodota po Tarleho“.¹⁹ V knihe je tak veľa mien a názorov, že aj najväčší historici doby sa len na chvíľu ukážu a vyslovia ako nevýrazné tiene. Z najnovších bádateľov Francúzskej revolúcie sa spomína reakcionár Aubry, ale nič sa nehovorí o pokrokovom historikovi Lefebvovi; spomína sa Kropotkin, ale zabúda sa na „ruskú školu“, ktorú viedli Lučicki, Kovalski a Karajev. Celú sovietskú historickú vedu zastupujú M. N. Pokrovskij a J. V. Tarle. Autor si ostatných sovietskych historikov nevyšima. Z predrevolučných ruských historikov spomína len Kľučevského, avšak píše, že medzery v Kľučevského prácach vyplnil nemecký historik Stelin (!). Podobných kuriozít nie je

¹⁷ Žiaci profesorov chicagskej univerzity J. W. Thompsona a Bernadotta Schmitta uverejnili za Schmittovej redakcie zborník historiografických črt o veľkých európskych historikoch (*Some Historians of Modern Europe. Essays in Historiography*, University of Chicago Press 1942). Zborník má čisto bibliografický ráz; jednotlivé črty vôbec nesúvisia; redaktor ani nepovažoval za možné odstrániť opakovania alebo protirečenia v mienkach rozličných autorov. Hodnota črt je rôzna, výber mien je dosť náhodný. Z 22 štúdií tri sú venované Kľučevskému, Miľjukovovi a M. N. Pokrovskému, ostatné francúzskym (Aulard, Halévy, Hanotaux, Lavisse, Mathiez, Sée, Seignobos), anglickým (Ashley, Furss, R. Lodge, Holand Rose, Temperley), nemeckým (Delbrück, Erich Marx, Schmoller), talianskym (Croce, Ruffini) a španielskym (Altamira) historikom. Typom sa mu podobá publikácia Tübingenskej univerzity *Grosse Geschichtsdenker*, hrsg. von R. Stadelmann (1949); je to zberka štúdií o najväčších historikoch od Herodota po Rankeho, ako aj zborník historiografických prác žiakov prof. Schuylera *Some modern Historians of Britain. Essays in honor of R. L. Schuyler by some of his former students of Columbia Univers.*, New York 1951.

¹⁸ Brandi K., *Geschichte der Geschichtswissenschaft*, Bonn 1947. Druhé vydanie (1952) bolo trochu rozšírené a bolo k nemu zahrnutých niekoľko odsekov o štúdiu francúzskej revolúcie, dejin, obdobia národnooslobodzovacích hnutí, o predpokladoch prvej svetovej vojny a o sovietskej historiografii.

¹⁹ Pozri Marrou H. J., *La méthodologie historique: orientations actuelles*, Revue Historique 209, apríl—jún 1953.

ostatne v Brandiho knihe tak veľa; badať autorovo úsilie neodhaľovať veľmi zjavne triedne a nacionalistické sympatie a predsudky. Charakteristiky jednotlivých období sú krajne zhustené a nesprávne, avšak napriek všetkému si zasluhujú pozornosť.

Určítym doplnením Brandiho prehľadu je aj kniha druhého profesora bonnskej univerzity Johannes Thysse *Dejiny filozofie dejín*.²⁰ Hoci sa autor pokúšal s vedeckým pedantizmom zdôvodniť „filozofiu dejín“ ako autonómnu vedu, ktorá je paralelou (Seitenstück) „empirickej historickej vedy“ a jej dejiny ako paralelu dejín historiografie, kniha svojím faktickým obsahom nie je ničím iným ako veľmi krátkym náčrtom vývinu historického myslenia od antiky dodnes.²¹ Podrobnejšie je vysvetlený materiál len o osvietenstva. Tu Thyssen nachádza dve línie: jednu predstavovanú Voltairom, Turgotom a Condorcetom — typicky osvieteniskú, vedúcu potom ku Kantovi a pozitivizmu; druhú — načrtnutú Vicom, Montesquieuom a Möserom, ktorá vyústila v historickú právnickú školu a romantizmus. Autor takto z dejín historického myslenia odstraňuje pojem prelomu a aristokratickej reakcie na Francúzsku revolúciu. Dejiny historickej vedy zobrazuje ako pomalý vývin, zbavený akýchkoľvek črt triedneho a stranického boja. Z Thyssenovej schémy skoro celkom vypadol Ranke. Pred ním sa dáva prednosť Švajčiarovi Burckhardtovi, „veľkému historikovi“, ktorý vo svojich *Všesvetových dejinách* a iných prácach dal akoby „ozajstnú filozofiu dejín“, a ako sa patrí na historika-filozofa, nezaobrá sa ojedinelými javmi, ale len opakujúcimi sa a typickými. V Thyssenovej knihe sa venuje určitá pozornosť aj historickému materializmu, ktorý pozná najmä z Krönerovej čítanky. Carlylemu a Nitzschovi, ktorí celkom zavrhovali historizmus, venuje viacej miesta ako Marxovi. Na druhej strane sa zas v knihe nehovorí o niektorých reakčných smeroch; rasizmus predstavuje len Gobineau; okolo jeho nemeckých pokračovateľov sa skromne prechádza mlčaním. Pokiaľ ide o najnovšie prúdy, hovorí sa o nich len krátko a celkom nezrozumiteľne. Brandiho a Thyssenove knihy sú napísané tak, akoby sa za posledných pätnásť rokov neboli udiali vo svete nijaké podstatné zmeny.

Trochu iným dojmom pôsobia práce tých nemeckých historikov, ktorých Valpurgina noc hitlerovského režimu a rok 1945 prinútili zrevidovať svoje predchádzajúce stanoviská. Jedným takýmto historikom je bývalý profesor Viedenskej univerzity Engel-Janosi. Roku 1944 vydal knihu *Vývin nemeckého historizmu*.²² Engel-Janosi rozoberá hlavné tendencie v historiografii 18.—19. stor. podľa riešenia troch historických problémov: „vývin“, „individualita“ a „úspech“. Za osvietenstva sa idea vývinu stotožňovala s ideou pokroku. Idea individuálneho, t. j. osobitného, v dejinách sa ne-

²⁰ Thyssen J., *Geschichte der Geschichtsphilosophie*, Bonn 1954.

²¹ Kniha J. Thysse sa vôbec nemôže porovnať s prácou buržoázneho filozofa a historika Ernsta Troeltscha, ktorá má dodnes vedeckú hodnotu (pozri Troeltsch E., *Historismus und seine Probleme*, Tübingen 1922).

²² Engel-Janosi Fr., *The Growth of German Historicism*, Baltimore 1944.

opakujúceho bola zatlačená do úzadia, ale „úspech“ sa hodnotil pomocou absolútnych morálnych kritérií. Už u Herdera sa po prvý raz stretávame s princípom budúceho historizmu: „Všetko je podmienené časom a miestom a je relatívne oprávnené na svojom mieste.“ Herder vyzdvihoval aj význam historických individualít (národ, štát). Po ňom W. Humboldt zdôraznil význam „idey“, ktorá stojí za činmi osobností, a osvietenký pojem pokroku spojil s pojmom úspechu. Úspech je pre neho dôkazom toho, že idea sa realizovala v dejinách. Podľa tvrdenia autora sa k takémuto myšlienkovému okruhu bližie aj Goethe.

Z týchto premís uzatvára Engel-Janosi Rankeho romantické zameranie a názory. Podľa jeho mienky originalita posledného spočíva v tom, že Ranke prvý vyzdvihol úlohu „veľmoci“ ako individualít, ktorých vzájomný vplyv (vojny, diplomacia a kultúrne styky) tvorí hlavný obsah historického procesu. Ranke prízvukoval „kontinuitu“ a „veľké tradície“, ochrana ktorých je najdôležitejšou funkciou politickej moci. Rast vonkajšej moci a úspech štátu sú „odmenou za mravnú energiu“. Túto koncepciu dáva Engel-Janosi do protikladu na jednej strane s Burckhardtovými a na druhej strane s Marxovými názormi.

Tá okolnosť, že buržoázny autor venoval celú kapitolu Marxovým prácam, je sama osebe veľmi významná. Engel-Janosi konštatuje, že Marx „mal podiel na formovaní duchovnej klímy nemeckého myslenia z polovice 19. stor.“, hoci nežil v Nemecku. Dosť presne vysvetľuje tézu historického materializmu, dôležitejšie Marxove a Engelsove diela pozná, ale nie vždy im rozumie. Autor prichádza k záveru, že marxistická koncepcia má veľké prednosti v porovnaní s Heglovou a Rankeho metodológiou. „Ekonomický aspekt dejín — vyhlasuje — je v základe aj aspektom sociálnym, dáva (bádatelovi) silné pozície pri prístupe k veľkej časti historických problémov.“ Toto, ako aj iné analogické priznania sprevádza Engel-Janosi radom výhrad a najmä vyslovil poznámku, ktorá sa stala banálnou, o „jednostrannosti“ historického materializmu. Avšak predsa prednosť, ktorú dal Engel-Janosi Marxovi v porovnaní s Rankem, je významnou skutočnosťou, ktorá svedčí o určitých obratoch vo vedomí časti buržoáznej inteligencie.

V knihe Engel-Janosiho, ako aj v iných prácach nemeckých autorov, „historizmus“ sa skúma ako najhodnotnejší produkt nemeckého filozofického a historického myslenia. V nich sa ignoruje alebo priamo popiera analogický a v značnej miere aj samotný vývin tohto smeru v iných krajinách. Klaus Dockhorn venoval osobitnú monografiu osvetleniu tých ciest, po ktorých sa tento veľký výtvor „nemeckého ducha“ dostal do Anglicka.²³ Odvoláva sa na autoritu A. W. Warda (redaktora Cambridge-ských dejín anglickej literatúry), ktorý vraj stanovil, že k oživeniu historickej vedy v Anglicku nevedlo prebudenie národného povedomia v období

²³ Dockhorn Kl., *Der deutsche Historismus in England*, Göttingen 1950 (Hesperia. Ergänzungsreihe: Schriften der englischen Philologie, Heft 14).

napoleonovských vojen ani romantická reakcia proti osvietenstvu, ani vplyv Waltera Scotta“, ale „nemecká klasická filológia“. Ba čo viac, rozoberajú diela niekoľkých významných anglických historikov, snažil sa dokázať, že všetci títo historici vyšli z nemeckej historickej školy. Avšak dôkazy, ktoré uvádza Dockhorn, sotva sa môžu považovať za presvedčivé. Autor sa neopiera natoľko o analýzu diel anglických autorov ako o také fakty, ako je množstvo poznámok (pod čiarou) a citátov z nemeckej historickej literatúry v týchto dielach, veľký počet prekladov nemeckých diel z dejín a filozofie a o osobné styky anglických historikov. Z Dockhornovej knihy sa dozvedáme, že manželky Cambla a Craightona boli Nemky, že lord Acton je „synom nemeckej matky“ a Matland „mal nemeckú vychovávateľku“; o Brycovi autor nič nevie, zato však tvrdí, že Bryce študoval v Heidelbergu. V tejto skupine sa ocitol aj Pavel Vinogradov, ktorý sa podľa Dockhornových údajov nepresťahoval do Anglicka roku 1911, ale roku 1884 a nebol žiak moskovského profesora V. I. Gerjeho, ale Mommsena a Brunnera.

Takýmto spôsobom sa autor snažil „dokázať“, že Camble, Stubbs, Freeman, Green, Seeley, Craighton a ostatní vedúci anglickí historici 19. stor. úplne záviseli od nemeckej vedy. Je však všeobecne známe, že aj historik Grote, zaoberajúci sa starovekým Gréckom, historik starého Ríma Lewis a medievalista Freeman sa nepovažovali za žiakov nemeckej vedy. Okrem toho zo svojich liberálno-buržoáznych pozícií bojovali proti ultrakonzervatívnym a reakčno-monarchistickým tendenciám oficiálnej nemeckej historiografie. Je samozrejmé, že vplyv nemeckej buržoáznej vedy na historiografiu Anglicka, ako aj ostatných krajín bol značný, avšak Dockhorn ho nadmerne nafúkol a ukázal jednostranne, ignorujúc vzájomný vplyv kultúr medzi jednotlivými krajinami. Súčasne zamlčuje vplyv nemeckých marxistických historikov a najmä zakladateľov marxizmu na historickú vedu. Dockhornova práca vznikala pravdepodobne v dusnej atmosfére hitlerovského štátu. Ťažko možno uveriť, že vyšla roku 1950, lebo spravidla všetky práce, ktoré vyšli v Nemecku po vojne, nesú na sebe pečať prežitých otrasov a často vyjadrujú úsilie zhodnotiť iným spôsobom niektoré tradičné hľadiská.²⁴

Takáto revízia sa týkala predovšetkým Rankeho. Vzťah k jeho dedičstvu môže byť skúšobným kameňom pri hodnotení skúmaného obratu. Z tohto hľadiska je veľmi typické stanovisko Friedricha Meineckeho. Roku 1948 mal prednášku, ktorú vydala Barlínska akadémia vied pod názvom

²⁴ Leo Stern vo svojom zaujímavom prejave, uverejnenom pod názvom *Súčasná úloha nemeckej historiografie* spomína „lamentácie vedúcich nemeckých historikov po katastrofe roku 1945“. Žiaľ, nedotýka sa otázok symptomatických pokusov revízie niektorých starých historiografických predstáv jednotlivých predstaviteľov buržoáznej vedy v Západnom Nemecku. Pozri Stern L. *Gegenwartsaufgaben der deutschen Geschichtsschreibung*, Berlin 1952; skrátený preklad pozri *Voprosy istorii* 1954, č. 11. Toto je vlastne do určitej miery aj obsažnému a ostrému článku Sterna a L., *Deutschlands jüngste Geschichte im Spiegel der bürgerlichen und marxistischen Geschichtsschreibung* (Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1955, Heft 4).

Ranke a Burckhardt. Meinecke, vyhlásiac týchto historikov za „najväčších historických mysliteľov nemeckého národa v 19. stor.“, kritizoval Rankeho politické náhľady, obdiv k nemeckému štátu a neodôvodnený a dejinami vyvrátený optimistický náhľad na budúcnosť tohto štátu. „Dejiny — vyhlasuje Meinecke — ukázali nesprávnosť Rankeho názorov“ a tým súčasne aj nesprávnosť jeho historickej koncepcie. Meinecke stavia Rankeho do protikladu s Burckhardtom, jeho hlbokým pesimizmom a odporom štátu ako „zlej síle osebe“, s jeho odsúdením „revolúcie zhora“ (činnosť Bismarcka) a „revolúcie zdola“. Meinecke, odvolávajúc sa na skúsenosti „posledných štrnástich rokov“, vyhlasuje, že „Burckhardt je nám teraz vnútorne bližší“ ako Ranke a že je potrebné, aby sa nemeckí historici teraz „preškolili“.²⁵ Aby sme dokonale pochopili tieto výroky, treba pripomenúť, že Meinecke je Rankeho posledný, ba priamy žiak, ktorý žije dodnes. Tento veľký buržoázny vedec sa celý svoj život skláňal pred svojím učiteľom ako pred nedosiahnuteľným ideálom.²⁶

Otázka, s akou odozvou sa stretla vo vedeckom svete Meineckeho deklarácia, vyžaduje si osobitné a prehĺbenejšie preštudovanie. V našom článku obraciame pozornosť čitateľa len na jednu veľkú prácu rytiera Henricha von Srbika *Duch a dejiny od nemeckého humanizmu po súčasnosť*, ktorá je venovaná Meineckemu a má na sebe pečať jeho názorov a bádateľskej metódy.²⁷ Rakúsky historik Srbik je Rankeho oddaným žiakom. Vo svojej štvorzväzkovej práci *Nemecká jednota: idea a skutočnosť* Srbik ospravedlňuje utláčateľskú politiku Habsburgov a jeho generálne štúdium Metternicha je apológiou tohto zarytého vodcu európskej reakcie. A tento historik, brániaci prehnitú Habsburskú monarchiu a hlásajúci veľkonemeckú myšlienku, po katastrofe roku 1945 píše historiografickú prácu, na prvých stránkach ktorej vyhlasuje: „Zavrhneme akúkoľvek myšlienku, že dejiny ako veda sú len veľkým fundamentom politiky;“ z dejín ne-

²⁵ Meinecke Fr., *Ranke und Burckhardt*, Deutsche Akademie der Wissenschaften, Berlin 1943. Vorträge und Schriften, Heft 27. Pred touto štúdiou napísal Meinecke inú prácu *Nemecká katastrofa* (1946), v ktorej sa pokúša objasniť srozkotanie hitlerovského Nemecka „prevládáním národných ideálov politického života“ nad všesvetovými kultúrnymi ideálmi, v dôsledku čoho bol prepojený z kultúrnej sféry do sféry politickej moci. Walter Hofer venoval celú monografiu osvetleniu Meineckeho evolúcie po prvej svetovej vojne a po nastúpení Hitlera k moci. Avšak posledná etapa Meineckeho vývinu od konzervatívneho nacionalizmu a šovinizmu k ideám medzinárodnej kultúrnej spolupráce nie je ukázaná. Pozri Hofer, *Geschichtsschreibung und Weltanschauung. Betrachtungen zum Werk Fr. Meineckes*, München 1950.

²⁶ Pozri von Laue, *Leopold Ranke. The formative Years, 1850*; A. von Harnack, *Ranke und Burckhardt*. Neue Rundschau 1951, č. 3; Thomas R. Hinton, *E. von Ranke and Fr. Meinecke* (Contemporary Review, máj 1952); Shevill Ferd., *Ranke: Rise, Decline and Persistence of a Reputation* (Journal of Modern History, september 1952) a i.

²⁷ Heinrich Ritter von Srbik, *Geist und Geschichte von deutschen Humanismus bis zur Gegenwart*, München 1950. Roku 1951 autor zomrel a práca ostala nedokončená; sľúbený druhý zväzok, v ktorom mal byť výklad od konca 19. stor. dodnes nevyšiel.

možno vylúčiť prvky súčasnosti, avšak na rozdiel od vedcov „Reichu“ je nevyhnutné všemožne v nej chrániť „záujmy pravdy a kultúrne hodnoty“.

Ako sám Srbík chráni záujmy pravdy a kultúrne hodnoty? Nacionalistická samolúboosť mu bráni v tom, aby správne pochopil význam úspechov rozličných národov v oblasti historiografie. Vývin nemeckého historického myslenia a vedy podáva, pravda, na širokom celoeurópskom kultúrnom podklade, čo samo osebe je dosť nezvyčajné pre nemecké buržoázne dejiny historiografie. Toto sa však týka prevažne stredoveku, epochy humanizmu a obdobia osvietenstva. V 19. stor. jestvuje pre Srbíka len nemecká historická veda, ktorej, podľa neho, „patrí koruna“. V skutočnosti túto korunu prisudzuje Rankemu, „žrecovi historickej pravdy“, géniovi a klasikovi historiografie, ktorý „večne bude žiť v nemeckom ľude“. Srbík, nasledujúc Meineckeho, priznáva, že „Ranke poznal minulosť, ale bol slepý v chápaní budúcnosti“ a je „hrdinom historickej vedy, nie však politiky“. Toto však nemení celkové apologetické hodnotenie Rankeho. V takom istom nacionalistickom duchu hodnotí Srbík aj ostatných významných nemeckých historikov 19. stor.

Pri skúmaní predchádzajúcich stupňov vývoja historickej vedy sa Srbíkova tendenčnosť prejavuje nemenej jasne. Napr. v málo známom nemeckom humanistovi 16. stor. Albertovi Krantzovi vidí „typ nemeckého historika, ktorý pracoval podľa pôvodných prameňov, preniknutého kresťanským náboženským duchom... vlastenca a jednoduchého nemeckého človeka bez akejkoľvek pýchy a frivolnosti, čím sa tak veľmi vyznačujú mnohí talianski humanisti“. Takéto porovnanie, ohovárajúce taliansky humanizmus, hovorí samo za seba. Zakladateľa novej historickej školy Voltaira charakterizuje Srbík ako „škľabiaceho sa antimetafyzika“ a „fanatika osvietenstva“ a jeho programovú prácu *Skúsenosti o mravoch a duchu národov* — ako dielo, kde „historická minulosť sa zmenila na patológiu“. Voltairovi, ktorého sám Srbík charakterizuje ako veľkého spisovateľa, obzvlášť kladie za vinu, že „vyhodil z dejín Boha“. Avšak takých tmárskych filozofov a mystikov, ako Franza von Baadera a Ernsta von Lasaulxa, ktorí sa na stránky dejín historickej vedy dostali z neznámych príčin, Srbík vôbec nekritizuje. Autor im pričíta ako zásluhu, že znova... zaviedli Boha do dejín.

Avšak bolo by chybné, keby sme pre toto nevideli v Srbíkovej knihe nič poučné a zaujímavé. Srbík ako typický objektivistický idealista nestotožňuje dejiny s „aktom nášho myslenia“ a historické myslenie s filozofiou. Úspechy historiografie sú pre neho objektívnymi ukazovateľmi progresívneho vývoja vedy. Srbík si stavia úlohu „ukázať pokrok v znalostiach — prvej podstate akejkoľvek vedy“; poznamenáva pritom, že takáto úloha sa nemôže riešiť, „kým nie je rozpracovaný vývoj bádateľskej metódy“. Jeho výčitky na adresu Futera a Croceho o ignorovaní tejto okolnosti sú oprávnené. Treba taktiež konštatovať, že Srbík zahrnul do svojej práce aj rakúsku historiografiu, ktorá sa nemeckým bádateľom zvyčajne stráca zo zreteľa, ako aj prvky slovanskej historiografie (v me-

radle, v akom sa rozvinula na území bývalej Habsburskej monarchie). Pravda, pritom boli veľmi poškodené aj „Wahrheitswerte“ aj „Kulturwerte“, avšak Srbikova iniciatíva si zasluhuje pozornosť.

Srbik skúma výsledky historickej vedy v súvislosti s „veľkými historickými epochami v živote národa“ a veľa miesta venuje charakteristike „politických stavov, úsilí, pohybov a ich výsledkov“. Bolo by zbytočné hľadať v Srbikovej práci vysvetlenie spojitosti medzi rozvojom historiografie a triedneho boja a jeho ekonomickými predpokladmi. Nепрекvapuje, že periodizácia historiografie má u neho svojvoľný, protivedecký charakter.

Dobrou ilustráciou toho, aký vplyv majú politické a životné skúsenosti historika na nastolenie a riešenie niektorých historiografických otázok, je nevelká práca Pietera Geyla *Od Rankeho po Toynbeeho*.²⁸ Tento holandský historik, profesor najprv na londýnskej (1920—1936), potom na leidskej univerzite, počas druhej svetovej vojny strávil viac ako tri roky v Buchenwalde a iných hitlerovských koncentračných táboroch. Geyl vyzdvihuje niektoré nové meradlá pre hodnotenie evolúcie buržoázneho historického myslenia, nie celkom zvyčajné pre obrancu idealistického chápania dejín. V časti o Ranke dokazuje, že tzv. „objektívnosť“ historika vôbec neoznačuje neutrálny vzťah k minulosti. Zdržanlivosť v kritike nie je dôkazom toho, že chýba presvedčenie, ale samo je výrazom presvedčenia“ — vyhlasuje Geyl na adresu slávnej zásady „wie es eigentlich gewesen“. Geyl je toho názoru, že Rankeho práce sú reakciou na Francúzsku revalúciu. Rankeho nepriateľský postoj k buržoáznej demokracii a skláňanie sa pred pruským politicko-byrokratickým zriadením je podľa Geylovej mienky jednoznačné s výzvou k nastoleniu „totalitného režimu“. Geyl má pravdu, keď zavrhuje tvrdenie jedného amerického časopisu, že Ranke je „ideovým pionierom nacizmu“.

Novosťou materiálu sú najzaujímavejšie kapitoly o Macaulayovi a Toynbeeovi. Geyl ukazuje, že na Macaulayových prácach sa nemohlo neodraziť, že bol typický ideológ priemyselnej buržoázie v období jej rozkvetu, odporca zasahovania štátu do vzťahov medzi robotníkmi a kapitalistami. „Vo svojom vzťahu k minulosti — píše Geyl — stojí Macaulay na úplne nehistorickej pozícii.“ Pokiaľ ide o Toynbeeho „syntézu“, Geyl ju veľmi rozhodne odmieta ako protivedeckú. Toynbeeho sústava, vyhlasuje, „nie je politicky taká nebezpečná ako Spenglerova, ale práva tak iracionálna a aprioristická“. Geyla znepokojujú tvrdenia Toynbeeho a jeho nasledovateľov o tom, že nemožno utvoriť národné dejiny, ktoré vraj už svoj život odžili. Tvrdí, že národné dejiny nezastarali, pretože „komponenty západnej civilizácie sú práve také reálne ako jej jednota“. Geyl stanovuje súvislosť medzi problémami historiografie a aktuálnymi otázkami súčasnosti. Geyl, rozoberajúc tvorbu Rankeho a Macaulaya, rozde-

²⁸ Geyl P., *From Ranke to Toynbee, Five Lectures on Historians and Historiographical Problems*, Northampton Mass 1952, Smith College Studies in History XXXIX.

lenie Nizozemska na Belgicko a Holandsko, ako ho osvetlila najnovšia literatúra, vzťah francúzskych historikov k Talleyrandovi a mnohé iné otázky, robí závery, ktoré znejú ako výzvy na obranu demokratických tradícií pred tlakom reakcie.

K prácam o všeobecnej historiografii treba priradiť aj prácu profesora newyorskej univerzity Fergusona *Renesancia v historickom myslení*.²⁹ V tejto práci sa na príklade talianskej renesancie a humanizmu skúma striedanie škôl a smerov v historiografii za päť storočí. Vzťah týchto škôl k renesancii je podľa Fergusonových slov „skúšobným kameňom“ pre hodnotenie rozličných stupňov vývoja historického myslenia. Tému chápe autor veľmi široko. Ferguson, zastaviac sa pri historiografii 16.—18. stor., nerozoberá len koncepcie renesancie, ale aj „kalvínsku interpretáciu dejín“ a historické náhľady P. Beyla alebo Cellaria, ako aj vykonštruovanie francúzskych a anglických racionalistov. Rámec svojej témy ďaleko prekračuje aj pri rozoberaní obdobia osvietenstva a romantizmu. Centrom autorovej pozornosti je koncepcia talianskej renesancie, vytvorená J. Burckhardtom, a revízia tejto koncepcie v 20. stor. S podivením treba konštatovať, že v mimoriadne bohatej bibliografii prác o dejinách renesancie, ktorú uvádza Ferguson, chýba zmienka o bádaniach ruských vedcov M. Karelina a A. Veselovského, ktorí priniesli určité nové hľadiska a veľa nových dôležitých materiálov.

Fergusonova kritika Burckhardta sa badateľne líši od kritiky, ktorú vyslovujú o tomto historikovi reakční „revizionisti“. Analýza Bruckhardtovej práce o kultúre renesancie v Taliansku sa končí týmito slovami: „Jeho renesancia je ohraničená Talianskom a v Taliansku vyššou buržoáziou. Burckhardt celkom vynechal ekonomiku Talianska, nedocenil význam hospodárskych faktorov, precenil individualizmus, nemorálnosť a nereligióznosť renesančnej spoločnosti, ako aj jej tvorivú energiu. Celá jeho syntéza spočíva na nepevnom základe, na pochybných domnienkach, že jestvoval špecifický duch, vlastný celej talianskej spoločnosti po dve stáročia, duch, ktorý sa zrodil z mystickej kombinácie antického ducha a talianskeho Volksgeistu.“

Ferguson, starostlivo argumentujúc svoj kritický vzťah k „reakcii proti burckhardtovskej tradícii“, nezdôrazňuje reakčné, väčšinou východiskové pozície „revizionistov“. Úsilie „revizionistov“ zotrieť všetky hranice medzi renesanciou a predchádzajúcim obdobím stredoveku, ich krajne nacionalistický prístup pri rozoberaní otázky o vzniku renesancie nepostavil Ferguson do súvislosti s úsilím reakčného krídla buržoáznej historiografie v období imperializmu a so všeobecnou krízou buržoázneho historického myslenia. Neuspokojivo vysvetľuje aj snahu súčasnej vedy mať na zreteli „len nemateriálne faktory: estetické formy, ideológiu, náboženský svetonázor, psychologické motívy“ atď. O marxistickej koncepcii renesancie nechce Ferguson nič vedieť. V najnovšom reakčnom smere vidí Ferguson

²⁹ Ferguson W. K., *The Renaissance in Historical Thought, Five Centuries of Interpretation*, New York 1948.

„veľmi zdravú tendenciu, potvrdenú našim súčasným presvedčením o evolučnom charaktere celého historického procesu“. V hádke medzi prívržencami a odporcami „burckhardtovskej tradície“, či je renesancia „úsvitom novej epochy“ alebo jednoduchým pokračovaním stredoveku, pristupuje Ferguson ku „kompromisnému riešeniu“, k banálnej formule „renesancia je prechodná epocha“. Či stálo za to podniknúť také obsiahle výskumy na dosiahnutie takéhoto konečného záveru? A konečne v úplnom protirečení s predchádzajúcimi výroky sú aj Fergusonove tvrdenia, že diskusia o podstate renesancie, ktorá sa pretiahla na stáročia, je len „hodinou historického relativizmu“, t. j. dôkazom, že objektívna historická pravda je nedosiahnuteľná. Pritom sa zabúda, že v priebehu diskusie sa odhalili bádateľom mnohé nové črty o historickej skutočnosti 14.—16. stor., že nesprávne a neodôvodnené teórie mnohých historikov neboli prekážkou, aby sa prehĺbili a zozbierali kladné poznatky, bez ktorých nemožno pristúpiť k ozajstnej vedeckej a úplnej syntéze. Aj keď Fergusonove zovšeobecňujúce tézy a hodnotenia sú pochybné a čiastočne aj zjavne nesprávne, jeho práca má ten význam, že je najlepším prehľadom o dejinách renesancie, čo je dôležité aj pre dejiny celej historickej vedy.³⁰

Ostáva nám rozobrať niektoré špeciálnejšie diela, ktoré si nestavajú všeobecné historiografické otázky, ale osvetľujú len niektoré stránky alebo stupne vývinu historickej vedy v jednotlivých krajinách. Originálne je spracovaný *Prehľad novej americkej historiografie*, ktorý napísal londýnsky profesor Bellot.³¹ V tejto knihe je bilancia prác amerických historikov v týchto otázkach domácich dejín USA: kolónia v 18. stor., revolúcia a konštitúcia, kolonizácia údolia Mississippi, konflikt Severa a Juhu v období rokov 1847—1877, integrácia a reformy. Urobená je bilancia rozpracovaných otázok súčasných dejín. Stredobodom autorovho záujmu je aj tzv. „stredozápadná“ škola, vedená jej zakladateľom Turnerom. Každá kapitola knihy je zostavená takto: nastolenie problému, rozobranie najprv všeobecných, potom špeciálnych prác a výsledky bádateľskej práce o danej otázke. Na konci každej kapitoly sa nachádza podrobná, čiastočne anotovaná bibliografia. Úvodná kapitola je venovaná dejinám rozšírenia nových „európskych“ metód vyučovania dejín na univerzitách USA a vzniku historických spoločností v jednotlivých štátoch. Napriek autorovej buržoáznej obmedzenosti je kniha zaujímavá ako pokus spojiť historiografické úlohy a konkrétne vysvetlenie najdôležitejších otázok vnútorných dejín USA.

V tradičnom duchu je napísaná práca Gustafa Jacobsona o dejinách švédskej historiografie v 19. stor.³² Spracovaná je čiastočne podľa biblio-

³⁰ Tejto téme je venovaná aj práca Nordholta — Schulte H., *Heet Beld der Renaissance, een historiographische Studie*, Amsterdam 1948. Nordholt na rozdiel od Fergusona vystupuje proti revízii Burckhardta. Pozri recenziu v *American Historical Review* 1949, zv. 54, č. 3.

³¹ Bellot H. Hale, *American History and American Historians. A Review of Recent Contributions to the Interpretation of the History of the US*, London 1952.

³² Jacobson G., *Från Gejer till Hjärne. Studier i svensk historieskrivning under 1800-talet*, Stockholm 1945.

grafických zásad, čiastočne podľa problémov. Autor ukazuje, že švédská historiografia bola pod silným vplyvom nemeckej, najmä Rankeho školy, že z Nemecka boli prenesené do Švédska hádky medzi obrancami „kultúrnych dejín“ (Lamprecht) a politickými historikmi. Vedecké štúdium švédskych dejín datuje Jacobson od roku 1855, keď sa objavila Carlsonova monografia *Dejiny Karola X.* Jacobson delí švédskych historikov na tri skupiny. K prvej priraduje predstaviteľov „kritickej historiografie“, vedenú Carlsonom, Malmströmom a Odnerom, k druhej autorov úzko odborných výskumov (Tengberg, Alquist a o.), k tretej historikov, „brániacich pozície súčasnej politiky“ (A. Früchsel); toto je tzv. „historia militans“. Zvláštna kapitola je venovaná „vedeckým vojnám“, t. j. diskusiám o jednotlivých problémoch. Rozoberá sa v nej polemika švédskych historikov s Rankem a Dreusenom. V týchto diskusiách sa prejavili politické záujmy švédskej buržoázie, jej boj proti ašpiráciám aristokracie a „ultra-rojalizmu“ a prehodnotenie historického významu Karola XII., Gustáva III., Gustáva II. Adolfa atď.

Kniha anglického medievalistu Macartneya *Stredovekí uhorskí historici*³³ je polopraveňoznalecká, polohistoriografická. Rozoberá sa v nej pôvod, kompozícia a obsah historických diel stredovekého Uhorska — kroniky analý, uverejnené v *Magyar történelem emlékek*.

Napriek veľkému počtu všeobecných a špeciálnych prác o dejinách antickej historiografie môže byť čiastočne prospešná kniha francúzskeho vedca Lacroixa *Dejiny v staroveku*.³⁴ Skladá sa z dvoch častí. V prvej časti sa uvádzajú v origináli i francúzskom preklade výroky gréckych a rímskych spisovateľov o historiografických otázkach. Zvlášť veľa materiálu je prevzaté z diel Polybiosa. Jeho názory sú rozložené trochu chaoticky podľa rubrik: vysvetľovanie dejín, objektívnosť v dejinách, o kompozícii historických prác, o štýle, ústna tradícia a očití svedkovia, náhodnosť a príčinnosť atď. Druhá časť je zvláštnou črtou, ktorá systemizuje a vysvetľuje úryvky, ktoré sa nachádzajú v čítanke; menuje sa *Duch antickej historiografie*.

Významná nová práca o špeciálnych dejinách je kniha Franza Rosenthala *Dejiny moslimskej historiografie*.³⁵ Skladá sa z troch častí: 1. prehľad vývinu moslimskej historiografie; 2. preklad diel al Kafidži, as-Sachavi a Taškeprü-zade o teórii a dejinách historickej literatúry; 3. arabský text týchto diel. Rosenthal od začiatku upozorňuje čitateľa, že jeho cieľom nebolo vytvoriť historickú bibliografiu podľa príkladu známych prác Wisnenfelda, Brockelmannu a Babingera alebo rozanalyzovať pramene; usiluje sa len ukázať vývin historickej vedy, miesto histórie v sústave vied a vzdelania na moslimskom Východe. Chronologickým rámcom výskumu je

³³ Macartney C. A., *The Medieval Hungarians*, Cambridge University Press 1953.

³⁴ Benoit Lacroix, *L'histoire dans l'antiquité. Florilège suivi d'une étude*, Paris 1951.

³⁵ Rosenthal Fr., *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1952.

10. a 15. stor. Autor poznamenáva, že hoci v moslimskom vedeckom svete sa dejiny nikdy nepovažovali za vedeckú oblasť poznatkov a boli len „slúžkou teológie“, v historickej literatúre moslimských krajín sa teoreticko-historiografické otázky prediskutovali. Dôkazom toho sú tri arabské diela uverejnené Rosenthalom.

Rosenthal, rozoberajúc rozličné druhy historických prác, prichádza k záveru, že po „mnohé stáročia stála moslimská historiografická literatúra vyššie ako vtedajšie nemoslimské práce... Ostáva skvelým, nesmrteľným a gigantickým pamätníkom štúdia bádateľského moslimského myslenia v stredoveku“. Zahraniční orientalisti nazývajú Rosenthalovu prácu „pionierskou“. Konštatujú v nej zvlášť veľký počet použitých arabských rukopisov.³⁶ Avšak napriek všetkým vysokým hodnotám nemožno nez badať, že Rosenthalova práca má vážnu chybu. Rosenthal spolu s ostatnými buržoáznymi orientalistami pokladá všetku literatúru v arabskom jazyku za arabskú alebo (podľa náboženských znakov) za moslimskú. Medzitým je nesporné, že bola literatúrou mnohých národov Strednej Ázie a Blízkeho východu.

Zoznámenie sa s najnovšou historiografickou zahraničnou literatúrou hovorí, že v kapitalistických krajinách sa v poslednom čase značne zvýšil záujem o dejiny historickej vedy, zväčšilo sa hľadanie kritérií hodnotenia historickej literatúry a úsilie vysvetliť zvláštnosti vo vývoji historiografie a jej jednotlivých období; pole bádania sa rozšírilo v mnohých smeroch, pribrali sa nové materiály, vyslovili sa nové hľadiská a dosiahol sa určitý pokrok v chápaní súvislostí medzi vývinom historickej vedy a spoločenského života. Taktika zamlčovania marxisticko-leninskej historickej vedy patrí minulosti, hoci zoznamovanie sa s ňou je veľmi povrchné. V najnovšej historickej literatúre sú určité obraty, podmienené politickými skúsenosťami posledného desaťročia; tieto mali vplyv aj na ďalšie vymedzovanie reakčných a pokrokových smerov v historiografii.

V zahraničnej buržoáznej historiografii existuje veľká nejednotnosť v hodnotení celých období, ako aj jednotlivých vedúcich historikov. Jedni odsudzujú Burckhardta, že rozbil historizmus a je typickým predstaviteľom nehistorického svetonázoru, iní vyhlasujú jeho tvorbu za vrchol historizmu. Rozdielny názor majú aj autori historiografických prác na Toynbeeho. Niektorí ho charakterizujú ako najväčšieho historika po Rankem, zatiaľ čo druhí ho nazývajú majstrom fráz, človekom s bujnou fantáziou, ktorý nemá nič spoločné s vedou. Sovietski historici sú povinní hlbšie sa zoznámiť so súčasným stavom zahraničnej historiografie, podporovať všetko kladné a odhaľovať všetko negatívne. Ich povinnosťou je vytvoriť ozajstné marxistické dejiny historickej vedy.

Z ruského originálu *Novejšaja buržuaznaja literatura po istorii istoričeskoj nauki*, Voprosy istorii 3, 1956 preložila Eleonóra Kučerová.

³⁶ Pozri napr. recenziu v *Speculum*, apríl 1954, č. 1.